

Б.М. Мамбетов¹, Х.Тұрсұн²

¹Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің докторанты
Түркістан қ., Қазақстан

²Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің профессоры,
тарих ғылымдарының докторы
Түркістан қ., Қазақстан

РЕПРЕССИЯ ҚҰРБАНЫ САДЫҚБЕК САПАРБЕКОВТЫҢ ҚИЛЫ ТАҒДЫРЫ

Аңдатпа

Мақалада Батыс Қазақстан облыстық партиясының алғашқы хатшыларының бірі ретінде белгілі тұлға Садықбек Сапарбековтың қоғамдық-саяси қызметіне архив материалдары негізінде талдау және бағалау жасалады. Оның қуғынға ұшырауының негізсіз себептерінің дәлелдері келтіріледі және саяси қуғын сүргіндердің механизмдеріне талдау жасалады.

Мақала сондай-ақ отандық тарих ғылымында тұлғатану бағытының методологиялық мәселелері бойынша тың тұжырымдар жасауға арналады. Тақырып бойынша ғылыми ізденіс жүргізудің басты мақсаты тәуелсіз тарихи сана қалыптастыру үшін отандық тұлғатанудың көрнекті өкілдерінің бірі Садықбек Сапарбековтың қоғамдық-саяси қызметіне талдау болып белгіленген.

Отан тарихындағы тұлғаларды ұлттық-мемлекеттік мүддеге жасаған қызметі арқылы бағалаудың ғылымилығы туралы тұжырымдар жасалған. Содан да мақалада тұжырымдалған тарихи тұлға қызметін бағалаудың өлшемдерін тарих мазмұнын жаңалауда, ғылыми зерттеу жұмыстарында және арнайы пәндердің мазмұнында қолдануға болады.

Түйін сөздер: Садықбек Сапарбеков, Мирзоян, саяси қуғын-сүргін, саяси элита, партиялық-мемлекеттік номенклатура, тарихи әдіснама.

Мамбетов Б.М.¹, Тұрсұн Х.М.²

¹докторант Международного казахско-турецкого университета имени Ахмета Ясауи.

г. Туркестан, Казахстан

²д.и.н., профессор Международного казахско-турецкого университета имени Ахмета Ясауи

г. Туркестан, Казахстан

НЕЛЕГКАЯ СУДЬБА ЖЕРТВЫ РЕПРЕССИИ САДЫКБЕКА САПАРБЕКОВА

Аннотация

В данной статье, на общественно-политическую деятельность Садыкбека Сапарбекова, известному как один из первых секретарей партии Западно-Казахстанской области, проводится анализ и оценка на основании архивных материалов. Статья также посвящена разработке новых концепций по методологи-ческим вопросам личностного направления в отечественной исторической науке. Основной целью проведения научного поиска по теме является анализ общественно-политической деятельности Садыкбека Сапарбекова, одного из видных представителей отечественной личности по формированию независимого

исторического сознания. Были сделаны выводы о научности оценивания личности в отечественной истории по деятельности национального-государственного интереса. Затем сформулированные в статье критерии оценки деятельности исторической личности могут быть использованы в обновлении содержания истории, в научно-исследовательских работах и содержании специальных дисциплин.

Ключевые слова: Садыкбек Сапарбеков, Мирзоян, политическая репрессия, политическая элита, партийно-государственная номенклатура, историческая персоналия.

Mambetov B.M.¹, Tursun Khazretali²

¹Doctoral student of the International Kazakh-Turkish University named after Ahmet Yassawi Turkestan, Kazakhstan

²Professor of the International Kazakh-Turkish University named by Ahmet Yassawi, doctor of historical Sciences.

Turkestan, Kazakhstan

THE DIFFICULT FATE OF A VICTIM OF REPRESSION SAPARBEKOV SADYKBEB

Abstract

This article analyzes and evaluates the socio - political activities of Saparbekov Sadykbek, known as one of the first party secretaries of the West Kazakhstan region, based on archival materials. The article is also devoted to the development of new concepts on methodological issues of personal direction in native historical science. The main purpose of conducting a scientific search on the topic is to analyze the socio-political activities of Sadykbek Saparbekov, one of the prominent representatives of the national personality for the formation of an independent historical consciousness. Conclusions were made about the scientific evaluation of the individual in the national history, the activities of the National-state interest. Then, the Criteria for evaluating the activity of a historical person formulated in the article can be used in updating the content of history, in research works, and in the content of special disciplines.

Keywords: Saparbekov Sadykbek, Mirzoyan, political repression, political elite, party and state nomenclature, historical personality.

Қазақ елі ықылым заманнан бері небір қиын кезеңді бастан өткізді. Соның ішінде тарихтың қазаққа тартқан сыйы мен тақсиреті тең түскен ХХ ғасырдың орны ерекше. Ең бастысы осы ғасырда мыңдаған жылдар бойы мызғымаған көшпелі өркениеттің төлтумасы - қазақтың дәстүрлі қоғамы күйреді. Осы тарихи үдерісте қоғам өзгерді, заман өзгерді, сонымен бірге адам да өзгерді. Қоғам – социализмге бет бұрды, заман - өндіріске бағыт алды, адам – ғылым мен білімге ұмтылды. Бұндай күрделі өзгерістерді қоғамның модернизациялануы деп атайды. Ал кез-келген модернизациядан ұлттың ұтатыны да бар, жоғалтатыны да аз емес. Дәстүрлі қоғамның эволюциялық дамуына өзгерістердің күштеп енгізілуі этнодеформациялық процеске ұласады [1]. Асау мінезді тарпаң ғасырда тапқанамыздың ең бастысы ер байлығы болса, жоғалтқанамыздың да ең бастысының бірі осы ер байлығы – ұлттың дегдарлары, бекзаттары, қазіргі саяси тілмен айтсақ ұлттың элитасы. Еліміздің жаңару кезеңі жүздеген, мыңдаған тұлғаларды өмірге әкелді. Заманның ауыр жүгіне арқасын тосып, қоғамның ашкөз саясатының өңешіне тоғытылған сондай элиталық тұлғалардың бірі – Садыкбек Сапарбеков 1902 ж. Сыр бойында дүниеге келіп, Түркістан Республикасының орталығы Ташкент қаласында комсомол жетекшісі болып басталған оның өмір өткелдері мен қызмет сатыларының соңғы баспалдағы Батыс Қазақстан облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы қызметі болды.

С.Сапарбеков Ақжайық өңіріне қызметке келгенге дейін Сырдария, Ақмола губерниялық партия комитеттерінде партиялық ұйымдар бөлімінің меңгерушісі, Қазақ Өлкелік комитетінде үгіт-насихат бөлімінің меңгерушісі, Ақмола округінде, Қарсақпай, Қызылорда аудандық партия комитеттерінде бірінші хатшы, Семей обкомының хатшы

болып қызмет жасады. 1935 ж. қазан айынан 1936 ж. қаңтары аралығында Қазақ Өлкелік кәсіподатар Кеңесінің төрағасы, 1936 ж. қаңтар-мамыр аралығында Қарағанды облыстық партия комитетінің ІІ хатшысы болып қызмет істеді. 1936 ж. мамыр айында ҚК(б)П Гурьев округтік комитетінің бірінші хатшылығына, бір жылдан соң – 1937 ж. 15 мамырында ҚК(б)П Орал қалалық партия комитетінің пленумында бірінші хатшылыққа ұсынылған С.Сапарбеков бірауыздан сайланады [2].

Осы пленумнан бір апта бұрын ҚК(б)П Батыс Қазақстан облыстық комитетінің бюро мәжілісінде (7 мамыр, 1937 ж. хаттама №40) «І.Құрамысов (Құрамысов Измұқан Мұқашұлы (1896-1938) – 1937 ж. маусымынан Жеңіл өнеркәсіп халкомының бірінші орынбасары, тамыз айынан ҚКСР Мемлекеттік Жоспарлау комитетінің төрағасының орынбасары ҚК(б)П ОК мүшесі. 25 ақпан 1938 ж. ату жазасына кесілген) бірінші хатшы қызметінен босатылып, облыстық партия конференциясында есепті баяндама жасаған соң Өлкелік комитеттің қарауына жіберілсін, бірінші хатшы міндетін атқарушы болып, С.Сапарбеков бекітілсін» деген шешім қабылданды. Гурьев округтік комитетінің бірінші хатшысы қызметіне С.Сапарбековтың орнына Н.Нұрсейтов бекітіледі [3].

Гурьев округтік комитетіндегі қызметі жөнінде осы 1937 жылдың 15-19 ақпанында өткен Батыс Қазақстан облыстық партия комитетінің ІІ пленумында сөйлегендер Сапарбеков жөнінде «Сапарбеков Мақат немесе Қосшағыл кәсіпшілігіне барып баяндама жасайды. Халық оның баяндамасын ұйып тындайды. Олардың арасында сұрақ-жауаптар, пікір алысулар болады. Бұл әрине, сөзсіз, құптарлық шара, бірақ біздегі шараларды Сапарбеков пен Орымбаевқа ғана жүктеп қарап отыруға болмайды, басқа да адамдарды дайындауымыз керек» [4] деп жылы лебіз білдіреді.

Батыс Қазақстан облысындағы ауылшаруашылығының жайы облыстық партия комитетінің жіті назарында болды. Бұл кезде колхозшылардан астық өнімдерін әкімшілік жолмен тартып алу тоқтатылып, астықты мемлекетке сатып алу жолымен жинау тетігі орныға бастаған. Қолда бар астығын мемлекетке сатуға мүмкіндік алған колхозшылар өнімді молайтуға құлшына бастады. Осы іске партиялық басшылықтың мәнісі - сатып алынатын астық мөлшерін жоспарластыру және оны іске асыру, соған қатысты ұйымдастыру, жабдықтау шараларын қамтитын. Батыс Қазақстан облысы сол кезде 19 аудан (Гурьев, Жылықосай, Есбол, Маңғыстау, Теңіз, Бөрілі, Жәнібек, Жанқала, Жымпиты, Каменский, Қаратөбе, Лбешинский, Приуральский, Тайпақ, Теректі, Қазталовка, Орда, Шыңғырлау) және Гурьев округі мен Орал қаласынан құралды. 1937 ж. 16 тамыздың 0нда обком мен облатком төралқасы аудандардан жиналатын астықты Приуральский - 170, Каменский - 160 мың, Теректі - 150 мың, Бөрілі - 88 мың, Шыңғырлау - 120 мың, Лбешинский - 10 мың, Қазталов - 15 мың, Жымпиты - 10 мың пұт мөлшерінде бекіткен [5]. С.Сапарбековтың алдында өңірдің халықшаруашылығын дамыту, елдің әл-ауқатын көтеруде көптеген міндеттер күтіп тұрды. Бірақ бүкіл елді қамтыған саяси қуғын-сүргіннің қуатты толқыны ол міндеттерді іске асыруға уақыт қалдырмады.

1937 ж. 10-11 қыркүйегінде өткен облыстық партия ұйымының екінші пленумында С.Сапарбеков «ҚК(б)П Орталық комитетінің екінші пленумының қорытындылары және партия ұйымдарының міндеттері туралы» баяндама жасайды. Бұл пленум Орталықтан түскен таптық қырағылықты күшейту, халық жауларын әшкерелеу тапсырмаларының жергілікті ұйымдарда атқарылуына арналғандықтан баяндама және жарыс сөздерде ауылшаруашылығы мен өндірістегі орын алған кемшіліктердің шынайы себебін іздеудің орнына оған жауапты қызметкерлерді айыптау сарыны белең алды. Пленумдағы С.Сапарбековтың "В нашей области мы имеем много алашординцев, белогвардейцев, ссыльных. Наличие такого количества горючего материала антисоветских элементов требует усилить революционную бдительность наших партийных, комсомольских организации, рабочих, колхозников» [6, 30 п] деген сөздері негізсіз емес еді. 1918-1919 жж. Жымпитыда (қазіргі Сырым ауданы - авт.) құрылған Алашорда үкіметі Батыс бөлімінің қызмет істеуі, Орал казактарының «ақтар қозғалысына» (белое движение)

белсене қатысуы, оның үстіне 1928-1931 жж Орал округіне Сырдария округінен және басқа да жерлерден кәмпескеленген байлар мен мал-мүлкі тәркіленген бай-қулақтар, саяси құқынан айрылған мыңдаған адамдардың жер аударылуы барысында қалыптасқан әлеуметтік топ шын мәнінде Кеңес өкіметіне жан-тәнімен қарсылық білдіретін үлкен әлеуметтік күш болатын.

Осы пленумда әшкереленген халық жаулары ретінде Орымбаев, Нұрсейтов (Нұрсейтов Нұрғали Нұрсейтұлы (1903-1937) – 1937 ж. мамырынан Гурьев округкомының бірінші хатшысы, 1937 ж. қарашасында ату жазасына кесілген), Серікбаевтар (Серікбаев Есқайыр (1900-1938) - Гурьев қаласында туған. 1935 ж. ақпанынан Қаратөбе, кейіннен Жанқала аупарткомының хатшысы. 12.09.38 жылы тұтқындалып, 1938 ж. ақпанда атылған) және обком комсомолдың бірінші хатшысы Қожахметовтер пленум мүшелігінен босатылып, партия қатарынан шығарылады [6, 37 п.].

«Правда» газетінде жарық көрген К.Пуховтың мақаласы ҚК(б)П Орталық Комитетінің тамыз айында өткен партия активі жиналысының қорытындысы бойынша жазылып, республика басшылары Л.Мирзоян, Ұ.Құлымбетов, С.Есқараев, С.Нұрпейісов және Алматы облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы Ж.Садуақасовтардың атына қатаң партиялық сын айтылды. Мақала «Қазақстандағы өзара сынның осындай жағдайы басшылыққа араласып кеткен жауларды әшкерелеуге кедергі келтіруге» деп түйінделген. Мақала жарық көрген уақытта Л.Мирзоян мақта жинау науқанына байланысты Оңтүстік Қазақстан облысында іс-сапарда жүрген болатын. Мақаланы шамшылдықпен қабылдаған Мирзоян Мәскеуге жіберуге дайындаған жеделхатында «Пухов кем дегенде 70 пайызға өтірік айтады, өйткені оның көптеген дәйектері шындыққа сай келмейді» [7] деп жазды. Ол автордың шынайылығына қатысты 29 қыркүйек күнгі Пуховтың мақаласын талқылаған ҚК(б)П ОК бюро мәжілісінде көтерілген мәселелерге айқындық береді. Дегенмен, «Правда» газетінде бұндай мақаланың жариялануы партия ұйымдарының белсенділігін арттыруы, өзара сынды өрістетуі тиіс деген баға беруге мәжбүр болады. Осы мәжілісте Мирзоян буржуазиялық-ұлтшылдықпен күресу бұрыннан қолға алынғанын айта келіп, «Я не знаю, многи ли было таких организации в национальных республиках, где бы так остро ставили вопросы борьбы с националистами, как у нас» [8, С.203] деп тоқмейілсіді. Мирзоянның айтуынша бұл 100 пайыз шындық болатын! Ал «Правда» газетіндегі мақала республикадағы саяси қуғындау шараларын еселеп күшейтуге итермелейтін факторға айналды. Мақала бойынша қабылданған қаулыда ҚК(б)П ОК революцияға қарсы ұлтшылдарды әшкерелеуде және аластауда кешігіп қалғандығы атап айтылды.

Осы жерде назар аударатын бір мәселе бар. ҚК(б)П ОК бюро мәжілістеріндегі талқылауларда қабылданған қаулыларда, айыпталушылар мен әшкереленушілердің қатарында С.Сапарбековтың есімі мүлдем аталмайды. Соған қарап, оның халық жауы аталып, тұтқынға алынуы аяқ астынан болған оқиға деп санауға болмайды. Бұл сөзімізге мына құжаттың деректері дәйек болады. Л.Мирзоян 1937 ж. 30 шілдеде И.Сталинге "Ұлтшыл-фашистік ұйымның әшкереленген және қамауға алынған мүшелері туралы" жазған хабраламасында республикалық, облыстық деңгейде қызмет істейтін 14 қайраткердің қамауға алынғандығын және кейбір тұтқындардың көрсетулерінде Алматы обкомының қазіргі хатшысы Садуақасов пен БҚО обкомының хатшысы Сапарбековтердің есімдері аталатындығы, қазір осы екі хатшыға қатысты материалдардың растығы тексерілуде екендігін хабарлайды [9, с.85-87]. Демек, Садықбекке қатысты НКВД органдарының тіміскі әрекеті ол тұтқынға алынғаннан екі айдан астам уақыт бұрын басталған. Батыс Қазақстан облысында кең өріс алған Сапарбековке қарсы сынның қайдан шығып жатқандығы осыдан белгілі. Мирзоянның орынсыз сын айтушылар әрекетін «арпылдады» (лаялся) деп бағалайтыны бар [9, С.202]. Ол «арпылдаушыларды» керек кезінде өз қажетіне пайдаланатын қитұрқы саясат ұстанбаса БК(б)П Орталық Комитетінің кеңеске қарсыларға қуғын-сүргін шараларын қолдануда бекіткен жоспарын азырқанып, қудаланушылардың санын арттыруды сұраған жоспарын іске асыруы қиын болар еді.

БК(б)П ОК Саяси бюросының 1937 ж. 4 қазандағы мәжілісінде «Принять предложение ЦК КПК(б) Казахстана об увеличении количества репрессированных по 1-й категории по Казахской ССР дополнительно на 350 человек. Секретарь ЦК» деген шешім қабылдаған болса, 15 желтоқсандағы мәжілісте ҚК(б)П Орталық комитетінің бірінші категория бойынша 900, екінші категория бойынша 3500, барлығы 4400 адамға ұлғайту туралы ұсынысы мақұлданған [10, С.57].

Осы саяси қуғын-сүргіннің шырқау шыңына жеткен кезеңдегі Л.Мирзоянның саяси әрекеті өте күрделі сипат алды. Бір жағынан партия-кеңес және шаруашылық басшыларының жүздеп тұтқынға алынуына келісім беріп жатса, екінші жағынан өзіне тағылатын айыптаулардан тайсалмай кейбіреулерге шырылдап араша түсу, қуғын-сүргіннің негізсіздігін біле тұрып, қуғындалушылардың санын арттыру туралы жоғары басшылыққа ұсыныс жасауы Мирзоянның тұлға ретінде қарама-қайшылықты келбетін қоюландыра түседі. Бұған қарамастан халқымыз оны «Мырзажан» деп төбесіне көтергені де рас.

Өзара сын - партия қайраткерінің өзін-өзі әшкерелеуге берілген «мүмкіндігі». Ағынан ақтарылған қызметкердің айтқандары көбіне өзін айыптауға дәйек береді. Партия қайраткерлері бұл тәсілді жақсы білген, содан да лажы болса өзіне қатысты сынды айналып өтуге тырысқан. Орал қалалық партия комитетінің 1937 жылғы 7-14 мамырында өткен III пленумында С.Сапарбеков Құрамысовты өткір сынға алады [11].

Басына бұлт үйірілген Құрамысовқа айтылған С.Сапарбековтың бұл сыны барынша сыпайы, партиялық этикаға сай айтылған еді. Бұл сын сол кезде партиялық-мемлекеттік номенклатура арасында сын мен өзара сынды өрбіту арқылы партияның ұйымдық бірлігіне, шаруашылық міндеттерді іске асыруға болады деген саяси иллюзияның типтік көрінісі сияқты қабылдануы мүмкін. Құрамысовтың Голощекинмен бірлесіп жол берген асыра сілтеушілігін жақсы білетін С.Сапарбеков партияға сөз тигізбей оның өзін сынады өтті. Құрамысовқа сын айтқандардың бәрі де осындай ұстанымда еді.

Құрамысовқа тағылған кінәлердің бірі – оны мектептерде мұғалім кадрлардың жетіспеуіне байла-нысты «Басқа көзқарастағы» мұғалімдерді жұмыстан қумау туралы облаткомға тапсырма беруі болды. Облыстық партия комитеті бюросының 10 қазан күнгі мәжілісінде «Облыс мұғалімдерін аттестациялау барысы туралы» мәселе қаралып, онда осындай «басқаша көзқарастағы» алашордашыл Таңқытаев, Букин, Исмағанбетов пен поптың қызы Пикано аталады [12].

Қазақстандағы ширығып тұрған саяси ахуалды 1937 ж. 21 қыркүйегінде «Правда» газетінде жариялаған «На поводе у буржуазных националистов» атты мақала мүлдем ушықтырып жіберді. Осы мақалада көтерілген мәселелерді ҚК(б)П Орталық комитетінің бюросы 29 қыркүйек күнгі мәжілісінде талқылап, арнайы қаулы қабылдайды. Ал 4 қараша күні Орталық комитеттің осы қаулысынан туын-дайтын міндеттер туралы облыстық партия комитеті бюросының жабық мәжілісінде С.Сапарбеков баяндама жасаған. Баяндама бойынша сөйлеген Сизов «Казахстанская правда» газетінің бас мақаласында «біздің кемшіліктер дұрыс көрсетілген, бірақ халық жауларын әшкерелеуде біз қол қусырып қарап отырғанымыз жоқ. Соңғы кезде 31 халық жауын ортамыздан сүйреп шығардық. Біздің кемшілігіміз ол туралы баспасөзде жарияламағанымыз» деді. Ал облыстық «Прикаспийская правда» газетінің редакторы Медведьев «біздің алдымызда Құрамысовты әшкерелеу міндеті тұрды, пленумда, баспасөз бетінде де біз бұлай жасағанымыз жоқ. Біз құрамысовшылыққа да, орымбаевшылыққа да лайықты тойтарыс бермедік. Құрамысовтың құйтұрқылықтарын да әшкерелемедік» деп ағынан жарылды.

Ал, Воробьев деген «Ипмағанбетовтың (Ипмағамбетов Әмірғали Сәрсенұлы (1904-1992) – БҚО Шыңғырлау ауданында туған, 1936 ж. ақпанынан Жәнібек аупарткомының бірінші хатшысы) әкесі - алашордашыл. Оны аупартком хатшысы етіп қалдыруға болмайды» деді. Мәселеге барынша салмақты қарауға тырысқан Андреев «Қалалық ұйымда сын мен өзара сын өрбімей отыр. Өзіміздің партия ұйымының кемшіліктерін айтудың орнына

Мирзоянды, Нұрпейсовті, обкомның бұрынғы басшыларын ғана сынаймыз» деген уәж айтады.

Бюро мәжілісі күн тәртібіндегі мәселе бойынша қабылдаған қаулысында обкомға қатысты айтылған сынды толығымен мойындап, тездету жұмыстарын жүргізгенімен 3 жыл бойы облыстың басшы партия және кеңес аппаратына шпиондар мен бүлдіргіштерді енгізген ұлтшыл-фашист, антұрған Құрамысовты көзден таса еткені, обком және оның бірінші хатшысы Сапарбековтың тарапынан жол берілген сылбырлықтан, саяси қамсыздықтан Құлымбетовтың, Құрамысовтың халық жаулары бандасының Батыс Қазақстанда кең өрістеуіне жол бергендігі атап көрсетілді. Сол сияқты осы қаулыда «Правда» газетіндегі мақаладан және ҚК(б)П ОК қаулысынан соң Құрамысовтың ұлтшыл-фашистік тобының мүшелері Құлшурин (облплан), Өсербаев пен Дәулетов (ауылшаруашылық мектебі), Есенқұлов (облвнторг), Бекжанов (окрФО), Қалебаев (консерві заводы) және т.б. әшкереленіп, партиядан шығарылғандығы мәлімделді [12, 214-226 pp].

«Казахстанская правда» газетінде аты аталғандардың бірі Қошанов 10 қазан күнгі бюро мәжілісінде обком аппаратындағы қызметінен босатылды. Нұрымов (Бөрлі ауданы), Құрманбаев (облатком төрағасының орынбасары) партия қатарынан шығарылады [12, 46-47 pp].

Облыстағы саяси ахуал күн өткен сайын шиеленісе түсті. 1937 ж. 10 қазан күні өткен Батыс Қазақстан обкомы бюросының мәжілісінде Гурьев активі жөніндегі мәселе бойынша сөйлеген сөзінде С.Сапарбеков өзінің тарапына айтылған сынға жауап беріп, ақталуға мәжбүр болды. Осы бюро мәжілісінде Өтеғұлов оны Орымбаев, Нұрсейітов, Ақботин (Ақботин Халид Сейітқалиұлы (1902-1938) – Бөкей ордасында туған. 1933-1936 жж. Гурьев округкомының бірінші хатшысы, 1936-1937 жж. ҚК(б)П БҚО ауылшаруашылығы бөлімінің меңгерушісі. 08.03.1939 ж. атылған), Аманиязов (Аманиязов Қошбай (1900-?) Маңғыстау ауданында туған. 1933-1937 жж. Еспол аупарткомының бірінші хатшысы, 1937 ж. БҚО обкомының үшінші хатшысы), Ибраев, Жиенбаев, Меңдібаевтарға қамқорлық жасап, құрамысов-шыларды қорғаштайды деп айыптайды. Бұл айыптауды обком бюросы мүшелігіне кандидат Кеслер іліп алып кетеді.

Осы мәжілісте Сапарбековты жаладан арашалауға тырысқандар да болды. «Прикаспийская правда» газетінің редакторы Медведьев обком бюросы және Сапарбековтың қателіктерді түзетуге бағыт алғаны көрініп тұр. Сондықтан Сапарбековты кіналауды доғарайық» деген ұсыныс жасады. Партия қызметкері Будкии де осы бағытта сөз сөйлеп «Сапарбековтың қызметіне күмән келтіруге болмайды» - дейді.

Бюро мүшесі Сидоров Сапарбековты сын мен өзара сынды тұншықтырып отыр, сөйлеген сөзінде ағынан жарылмады дей келіп «Наш актив ставит вопрос - сумеет ли Сафарбеков возглавить борьбу с врагом народа. Мы считаем, что пока этого нет... Мне кажется тов.Сафарбекову трудно будет исправлять свои ошибки, ведь он политически себя скомпрометировал и сейчас мы имеем сигналы политического недоверия к Обкому. И после этого т.Сафарбеков должен сделать себе вывод» деген сын айтады. Өзіне тағылған айыптар мен айтылған сынға жауап беріп С.Сапарбеков «ұлтшылдықпен күресте кешігіп қалғанымыз рас, бұндай кемшілік өзге облыстарда да кездеседі, кемшіліктерді түзетуге біздің күшіміз жетеді» [12, 56-68 pp.] деп ақталуға мәжбүр болады.

Облыстық партия комитеті бюросының 16 қазан 1937 ж. мәжілісінде обкомның үшінші хатшысы Алманиязов партиялық топшылдыққа қатысқаны үшін қызметінен, бюро мүшелігінен алынып, ісі облыстық партиялық коллегияға тапсырылады; Қазталов аупарткомының хатшысы Айтмағамбетов, Фурманов аупарткомының хатшысы Әубәкіров (Әубәкіров Мұхсин Илеуұлы (1903-?) Теңіз ауданында туған. 1935-1937 жж. Фурманов аупарткомының бірінші хатшысы), Шыңғырлау аупарткомының хатшысы Қазиев (Қазиев Орынтай (1901-1938) Жәнібек ауданында туған. 1937 ж. Шыңғырлау аупарткомының бірінші хатшысы. 13.11.1938 ж. ату жазасына кесілген), Орда ауаткомының төрағасы Құлтасов, ал 19 қазан күнгі мәжілісте Теңіз аупарткомының хатшысы Шолақовтар (Шолақов Жылыбай Қойлығұлұлы (1897-1938) Маңғыстау ауданында туған. 13.12.1938 ж.

ату жазасына кесілген) қызметтерінен босатылып, партиялық мәселесін қарау тиісті органдарға тапсырылады [12, 76-96 пп.].

Облыстық, қалалық партия ұйымдарындағы бұл саяси пікірталасты облыстық «Прикаспийская правда» және «Екпінді құрылыс» газеттері үлкен даңғазаға айналдырды. «Правда» және «Казахстанская правда» газеттерінде жарық көрген мақалалардан соң ілешала 27 қыркүйек күні «Прикаспийская правда» газетінде «Выкорчевывать всех национал-фашистов, разоблачить их приспешников» деген көлемді мақала жарық көрді. Бұл мақалада негізінен сынның бәрі бұрынғы обком хатшысы І.Құрамысовты әшкерелеуге бағытталғанымен обкомның қазіргі хатшылары Сапарбеков пен Курылов және өзге бюро мүшелерінің қызметі де сын мен өзара сынды өрістеткен белсенділердің назарынан тыс қалмады. Осы мақалада облатком төрағасы Спирин Сапарбеков пен Курыловты мамыр айындағы конференциядан кейін ұзақ уақыт бойы ұлтшыл-фашистермен күрес жүргізбей келді, бұл жағдай халық жауы Құрамысовтың дұшпандық әрекетін дер кезінде әшкерелеуді кешіктірді деп айыптады.

Батыс Қазақстанда кең тамыр жайған мендешовшілдіктің бүлдіргіш әрекетіне соңғы үш жыл бойы осы «шылықтың» басшысы Құрамысов жетекшілік жасап келді деген сияқты нақты дәлелі мен дәйегі жоқ саяси айыптаулар республикада көтерілген дүрбелеңге үн қосудан өзге нәтиже берген жоқ.

Осы газетте 30 қыркүйекте жарияланған «Выкорчевывать остатки национал-фашистской банды» атты мақала (авторы Н.Сельников) Құрамысовпен қызметтес болған партия-кеңес кадрларының арасынан оның «құйыршықтарын» әшкерелеуге арналды. Онда НКВД қамауына алынған Өсербаев, Дәулетов, Балғаниязов, Ишанкуловтардың жаулық әрекеттері әшкереленеді. Ал 16 қазанда жарияланған «Коммунисты районных парторганизации разоблачают буржуазных националистов» атты мақалада Батыс Қазақстан облысы аудандарындағы ұлтшыл-фашистерді әшкерелей келіп Сапарбеков пен Курылов сын мен өзара сынды өрістете алмады деп айыптаса, артынша Орал қалалық партия активі жиналысының есебі ретінде жазылған «Уральский партактив обсуждает статью «Правды» «На поводу у буржуазных националистов» («Прикаспийская правда» 20 октября 1937 г.) атты мақалада обкомның бюросы және оның хатшысы С.Сапарбеков өз қателіктерін түзетіп, халық жауларын қуып шығуға партия ұйымдарын жұмылдыруға және сын мен өзара сынды өрістетуге қабілеті жетеді деген пікірді жария етті. Әйтсе де келесі күні жарық көрген «Уральской городской партийный актив правильно критикует ошибки обкома, выражают политическое недоверие т.т. Сапарбекову и Курылеву» (21 октябрь 1937 г.) атты мақала Садықбектің саяси карьерасына нүкте қойды. Облыстық партколлегияның хатшысы Воробьев былай деді: «Мне не понравилось выступление Сапарбекова. В его выступлении не было откровенности, не было большевистской критики собственных ошибок. Врага народа Нурсейтова т. Сафарбеков знал 9 лет, работал с ним, но это не помешало ему продвигать его на ответственную работу и высшие парторганы. Точно так же обстоит дело и с Орумбаевым, Ибраевым, Жиенбаевым, с которыми Сафарбеков работал, которых знал, но их не проверял и не прислушивался к имеющимся сигналам о них». НКВД орган-дарымен қоян-қолтық жұмыс істейтін орган басшысының бұл айыптауының ресми салмағы ауыр болды.

Садықбек Сапарбеков ҚК(б)П Батыс Қазақстан облыстық комитетінің бюро мәжілісіне 19 қазан күні соңғы рет төрағалық жасады. Ал 23 қазан күнгі мәжілісте С.Сапарбековты қызметтен босатып, Орталық комитеттің қарауына жіберу туралы шешім қабылданған. Ал 31 қазан күнгі бюро мәжілісінде ҚК(б)П Орталық комитетінің обком хатшысы туралы шешім талқыланып, Шәріп Өтепов (Өтепов Шәріп (1906-1981) - ШҚО Таврия ауданында туған, 1937 ж. Алматы обкомының үшінші хатшысы, 1937 жылы қараша - 1938 ж. мамыр аралығында БҚО обкомының бірінші хатшысы, 1938 ж. Красноярскіге жер аударылған) бірінші хатшысы міндетін атқарушы болып бекітілді [12, 118 п.п.].

Батыс Қазақстан облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы Садықбек Сапарбековты айыптауға байланысты мәжіліс хаттамалары мен баспасөзде жарияланған мақалаларға

талдау жасағанда оған тағылған ең басты айып І.Құрамысовты әшкерелеу жұмысына партиялық басшылық жасамады, халық жауларына қатысты саяси қырағылық танытпады дегенге келіп саяды. НКВД органдарының қолында оның ұлтшылдыққа қатыстылығын айғақтайтын дәлел-дәйек болмағандықтан, екінші жағынан обкомның бірінші хатшысы Орталық Комитеттің номенклатуралық тізімінде болғандықтан да оны Орал қаласында бірден тұтқынға алмай, саяси қуғын-сүргіннің ошағына айналған Орталық Комитеттің қарауына жіберді.

Алматыға келген С.Сапарбеков «Кеңестер үйі» қонақ үйіне орналасқан. 1937 ж. 18 қарашада осы қонақ үйде тұтқынға алынады. КСРО Жоғарғы Соты Әскери коллегиясының 28 ақпан 1938 ж. үкімімен ату жазасына кесілді.

С.Сапарбековтың ісі КСРО Жоғарғы Соты Әскери коллегиясының сотында қаралуына И.Сталиннің, Молотовтың, Кагановичтің өздері келісім беріп қол қойған!!! Әрине, жалғыз өзіне емес. 3 қаңтар 1938 ж. КСРО Ішкі Істер Халкомы Мемлекеттік қауіпсіздік Бас басқармасы 8-бөлімінің бастығы мемлекеттік қауіпсіздіктің аға майоры Цесарскийдің биліктің ең жоғары инстанциясына ұсынған тізімінде Алматы облысы бойынша 38, Шығыс Қазақстан облысы бойынша 8, Алматы-Түркістан-Сібір темір жолы бөлімі бойынша 71 қайраткердің аты-жөні келтірілген. Осы тізім бойынша С.Сапарбековпен бірге Сәкен Сейфуллин, Қайсар Тәштитов, Сейітқали Мендешов, Мұқаш Орымбаев, Қазмұхамбет Күлетов, Измұхан Құрамысов, Нарзулла Рүстемов, Мұхтар Саматов, Сейітбек Кенбаев сияқты үзеңгілес, идеялас жолдастары да бар еді [13].

Республикалық «Әділет» қоғамының тікелей араласуымен Алматы қаласының жанындағы Жаңалық ауылына жақын жерден аты жоқ жаппай жерлеу орныны анықталды. Құқықтық құрылымдардың ара-ласуымен зиратқа қазба жұмысы жүргізіліп, мүрделерге сот-медициналық сараптама нәтижесінде прокуратураның «Жаңалық – 1937-1938 жж. атылғандарды жерлеген орын» деген қорытындысы дүниеге келді. Алматыдағы НКВД ғимаратының жертөлесінде атылған 3,5 мың адамның мүрдесі құпия түрде осында жерленген екен. 1938 ж. С.Сапарбеков те өзімен бірге атылғандармен осы зираттан мәңгілікке орын тепті.

1937-1938 жж. еліміздің халықшаруашылығы салалары барлық көрсеткіштер бойынша кері кеткен кезең болды. Ел тізгінін ұстаған партиялық-мемлекеттік номенклатураның халықтың игілігіне жұмсалатын қажыр-қайратын саяси қуғын-сүргіннің толқыны жұтып қойды. Үлкен облысты басқарған С.Сапарбеков те өңірді дамытуда ойға алған жұмыстарын іске асырып үлгермеді. Кеңестік билік тәрбие-леген жаңа тұрпатты билік өкілдері – партиялық-мемлекеттік номенклатураның алғашқы буынының өкілі ретінде С.Сапарбеков те өзіне жүктелген тарихи миссияны атқарып кетті. Ол да өз қатарластары сияқты саяси ұстанымдары мен көзқарасында қарама-қайшылығы мол тұлға болатын. Әйтсе де, күш-қуаты кемеліне келген кезінде бойдағы бар қайратын ел игілігіне жұмсай алмау тұтас бір буынның қасіретіне айналды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

Khazretali M. Tursun, Hakan As, Kanat K. Bazarbaev, Aral Rezhep, Murat Kelesh. Colonial Nature of Public Education as a Factor of Ethnical Deformation / Utopía y praxis latinoamericana. Año: 23, n° 82 (julio-septiembre), 2018, pp. 147-157. Revista internacional de filosofía y teoría social. Cesa-fces-universidad del zulia. Maracaibo-venezuela. Issn 1315-5216 / issn-e: 2477-9555

БҚОМА. 4қ., 6 тіз., 5 іс, 81 п.

БҚОМА, 37 қ., 6 тіз., 15 іс, 4 п.

БҚОМА, 37 п., 6 тіз., 7-іс, 65 п.

БҚОМА, 37қ., 6 тіз., 10 іс, 189 п.

БҚОМА. 37 қ., 6 тіз., 4 іс, 37 п.

ҚРПА, 708 қ., 1 тіз., 37 іс, 468 п.

Левон Мирзоян в Казахстане. сборник документов и материалов (1933-1937гг). -Алматы: "Қазақстан", 2001. -368с.

Политические репрессии в Казахстане 1937-1938 гг. – Алматы: "Қазақстан". 1998. – 336 с.

Гинзбург А.Я. Феномен "революционной социалистической" законности. Мифы и факты: правовой аспект. //Саяси қуғын-сүргіндер және оның зардаптары. – Алматы, 2009. –158 с.

БҚОМА. 37 қ, 6 тіз, 135-іс. 125 п

БҚОМА, 37 қ, 6 тіз, 12 іс, 50 п

АПРФ. Оп.24, Д.414, л. 285